

DIVINITATEA ÎN OPERA ARISTOTELICĂ – O PERSPECTIVĂ CREȘTINĂ

Conf. dr. Maria-Carmen BOLOCAN

Aristotel s-a născut în anul 385 î.d.Hr. la Stagira, localitate nu departe de muntele Athos. Tatăl său, Nicomah, medic al regelui Amyntas al II-lea al Macedoniei (tatăl lui Filip), era descendentul unei familii de Asclepiazi în care arta medicală se transmitea din tată în fiu. În 367 își începe studiile la Atena, unde devine unul dintre cei mai străluciți discipoli ai lui Platon. Merge la Assos, în Troada, la curtea tiranului Hermias din Atarneea, în 348 (anul morții lui Platon), unde începe să predea după metoda care, prin originalitatea ei, îl consacrase deja ca mare învățător. Astfel, întreprinde cercetări biologice și joacă un important rol politic.

În 343 este chemat la curtea Macedoniei, ca preceptor al tânărului Alexandru, însă nu avem informații despre ce a presupus această instruire. La puțină vreme după moartea lui Filip, în 335-334, Aristotel se reîntoarce la Atena, unde întemeiază Liceul, școală rivală Academiei. Aristotel preda plimbându-se pe aleile unei grădini sau stând sub un portic, de unde și numele dat discipolilor săi: peripateticieni („plimbători”). După moartea lui Alexandru (323), este suspectat de macedonism, acuzat de impietate și obligat să se exileze la Chalcis, în insula Eubeea, unde moare în anul 322.

Scrierile atribuite lui Aristotel fac referire la aproape toate științele cunoscute în Antichitate. Însuși Aristotel a propus o clasificare a lor în: științe teoretice, care au ca obiect existența în diferitele ei forme (matematici, fizică, teologie și prima filosofie); științe practice, al căror obiect este binele ca țel al acțiunii (etica, politica); și științele poetice, care studiază condițiile creării unei opere frumoase (poetica, retorica).

Categoriile, tratatul *Despre interpretare*, cele două *Analitici*, *Topicele* și *Respingerile sofistice*, reunite mai târziu sub forma de *Organon*, fac din Aristotel adevăratul întemeietor al logicii.

Științele fizicii și ale biologiei sunt reprezentate în *Fizica*, în *Despre cer*, *Despre generare și corupție*, *Meteorologie*, *Despre suflet*, *Parva Naturalia*, *Istoria animalelor*, tratatele *Despre părțile animalelor*, *Despre generarea animalelor* etc.

Filosofia, numită de Aristotel și „prima philosophia”, este abordată într-o lucrare în 14 volume, marele filosof referindu-se la principiile cele mai generale (existența ca atare, esența etc.) sau, dimpotrivă, la cele mai înalte (divinitate, primele principii), toate reunite mai târziu sub titlul de *Metafizica*.

Teme de morală și politică sunt dezvoltate în *Etica Nicomachica* și *Etica Eudemica* și în cele opt cărți ale *Politicii*, pe când retorica și poetica devin subiecte fundamentale în cărți cărora Aristotel le-a dat titluri semnificative: *Retorica* și *Poetica*.

Așadar, operele lui Aristotel formează o adevărată enciclopedie a cunoștințelor umane în secolul IV î.d.Hr.

Hegel va spune mai târziu că Aristotel a fost gânditorul „empiriei totale”: a supus jugului conceptului toate aspectele universului, a fost „întemeietorul majorității științelor”¹.

Un element esențial al ideilor lui Aristotel este etica sa. Ca pentru toți moralistii greci, și pentru el țelul vieții este „fericirea” (*eudaimonia*), neexistând nimic mai de preț pe pământ. Dar dacă toți moralistii antici eleni sunt de acord că fericirea este rostul vieții, ei se deosebesc prin răspunsul la întrebarea: „În ce constă fericirea?”. La această întrebare, Aristotel dă un răspuns ce merită a fi prețuit și azi. Conform lui, orice funcție naturală, precum vederea, auzul sau respirația, produce o plăcere numai prin faptul că se exercită nesilit. Găsim plăcere și atunci când ne exercităm meseriile (negustor, marinar, dulgher etc.), deoarece toți oamenii sunt dotați cu aceeași funcție care constituie pentru noi un titlu de noblețe: gândirea, cunoștința.

Suprema fericire, bunul cel mai de preț al omului este activitatea cugetării, contemplarea adevărului. Însuși Dumnezeu nu posedă altă funcție decât gândirea de Sine, El este „gândirea care Se gândește pe Sine”, perfecțiunea Sa scutindu-L de cunoașterea vreunui lucru în afară de Sine. Exercițarea rațiunii este o virtute desăvârșită pentru fiecare om.

¹ Pierre Aubenque, *Aristotel*, în *Aristotel: Categorii. Despre interpretare*, traducere de D. Alexandru, Editura Humanitas, București, 2005, pp. 362-374.

Dacă Socrate credea că este destul să cunoști binele pentru a-l și săvârși, Aristotel crede că virtutea nu se învață teoretic, fiind nevoie de o anumită dispoziție sădită în noi, o natură morală (*ethos*), întărită prin deprindere. Natura morală trebuie să se ferească de extreme – nici desfrâu, dar nici ascetism – și să urmeze întotdeauna „calea de mijloc”, situație în care avem virtuțile etice, între ele dreptatea (echitatea) fiind virtutea model. Numai cine află deplina satisfacție în bunurile gândirii este sigur că nenorocirile sortii nu-i vor răpi niciodată bunurile lumești (bani, glorie, situație socială etc.).

Legată de morală, politica aristotelică este demnă de reținut. Termenul derivă din grecescul *polis* („cetate”, dar în sens de societate), statul fiind o adevărată instituție de educație morală, de deprindere a cetățenilor cu virtuțile etice. Statul (*polis*) este o trebuință firească a omului, acesta fiind din fire – după cum arată Aristotel în *Politica* sa – un „animal sociabil” (*zoon politikon*). Dacă Platon își imagina un stat ideal, Aristotel, înainte de a arăta cum trebuie organizat un stat, pleacă de la realitate, studiind constituțiile a 158 de state grecești. Stagiritul cere ca fiecare cetățean, potrivit cu vârsta și capacitățile sale, să împlinească o slujbă politică în „stat”, sub conducerea celor mai virtuțoși, care alcătuiesc o aristocrație morală și intelectuală.

„Cetățeanul” trebuie eliberat de grija materială, lucrul manual, considerat inferior, fiind lăsat pe seama sclavilor. După Aristotel, numai oamenii liberi trebuie să primească o educație sub formă de științe sau arte, numite de aceea „arte liberale” (întâlnite și în Evul Mediu). Ostil democrației ateniene (pe care totuși a studiat-o mîgălos în *Constituția* ateniană), statul aristotelic este o îmbinare de aristocrație, monarhie și democrație, cele trei forme de guvernământ cunoscute².

În tratatul său *Despre suflet*, Aristotel delimitează diferitele trepte ale acestuia. Sufletul uman nu este numai vegetativ, precum cel al plantelor, ci este, totodată, și intelectual. Nu se poate vorbi de trei suflete separate, ci mai degrabă de o integrare a sufletului vegetativ și senzitiv la nivelul superior al sufletului intelectual, fără să existe o reducere de la un nivel la altul și fără ca prin apariția unui nou ordin celelalte să devină de prisos și inoperante. Desprinzându-se

² Cf. Grigore Spermezan, *Introducere în gândirea unor mari filosofi*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 2006, pp. 40-41.

de psihologia platoniciană, Aristotel arată că sensibilitatea și imaginația nu constituie piedici în cunoașterea intelectuală, ci medieri de care aceasta nu se poate dispensa. „Nu există gândire fără imagine”, ceea ce înseamnă, înainte de toate, că imaginația, o „senzație mai slabă”, dar care are avantajul de a se menține chiar în absența obiectului, face cu puțință colectarea în memorie a unui anumit număr de cazuri particulare și îndreaptă astfel gândirea discursivă pe calea sesizării universului, care în senzație era doar potențial.

Aristotel, în lucrarea *Despre memorie*, merge mai departe, arătând că inteligibilul însuși nu poate fi gândit dacă nu este proiectat și oarecum schematizat într-o reprezentare sensibilă. Astfel, geometrul are nevoie de figuri pentru a stabili relațiile care, în ele însele, sunt inteligibile și, în general, omul are nevoie de imagini pentru „a gândi în timp ceea ce este în afara timpului”.

Această psihologie hotărât imanentistă se încheie totuși cu afirmarea unei transcendențe: aceea a intelectului (*nous*). Asistăm astfel la un demers analog celui întâlnit în argumentarea referitoare la Primul Motor: un fel de trecere la limită, care ne transportă brusc într-o altă ordine. Actul intelectual este, după cum am arătat, pregătit de meditațiile sensibile, care presupun intervenția organelor corporale. Afirmăției „nici o gândire fără imagine” îi corespunde o alta: „Fără intelect nimic nu gândește”³.

Aristotel afirma că, în clipa formării ființei umane, acest intelect sau ceva din el pătrunde în embrion, deși exterior (literal: „pe usă”)⁴.

Conceptul de divinitate la Aristotel

Aristotel își începe considerațiile despre suflet cu o critică adusă înaintașilor săi. El respinge concepția platonice, care se raportează la ideea de materie-formă, pitagoreică, dar și a lui Democrit, potrivit căruia sufletul ar fi format din atomi. Aristotel consideră că sufletul este viața, că el este principiul vieții. Corpul și sufletul se raportează unul la altul, ca materia la formă, de aceea sufletul este „prima entitate a corpului organic vital, o substanță, în sensul de specie a unui corp natural care are viața în potență”⁵.

³ Aristotel, *Despre suflet*, traducere și note de N.I. Ștefănescu, studiu introductiv de M. Boboc, Editura Științifică, București, 1969, III, 5, 430 a, 22.

⁴ *Ibidem*.

⁵ *Ibidem*, p. 49.

Deci sufletul este esența corpului, căci fără suflet corpul este privit ca un cadavru. Aristotel face și o clasificare a formelor spirituale, după modul manifestării lor, astfel:

- *sufletul vegetativ*, care este principiul vieții la plante;
- *sufletul senzorial*, care se adaugă sufletului vegetativ, existent la animale⁶;
- *sufletul rațional*, al omului⁷.

Aici apare marea deosebire între concepția platonice și cea aristotelică despre suflet. Pentru Aristotel, sufletul vegetativ și cel senzorial sunt trecătoare, sunt numai materie, pe când *nous*-ul este nemuritor. Numai sufletul rațional nu se distruge prin moarte, nu se amestecă cu corpul, le conduce pe celelalte două, caracteristica lui fiind gândirea, judecata, aceasta particularizând de fapt *etica aristotelică*.

Faptul că sufletul este prima entitate, iar esența lui este gândirea, constituie pentru Aristotel un fundament al înrudirii sufletului cu Divinitatea.

Filosoful german Kinkel afirmă că la Aristotel există trei argumente despre prezența Divinității, și anume:

- *argumentul fizico-teleologic*, care susține că principiul prim nu este creatorul lumii, ci îi comunică indirect o primă mișcare, fără de care lumea nu ar putea exista;
- *argumentul cosmologic*, potrivit căruia totalitatea mișcărilor se îndreaptă către Divinitate;
- *argumentul ontologic*, care consideră Divinitatea o formă pură, actualitatea absolută. Făcând dovada că în lume există o finalitate a lucrurilor, Aristotel consideră că a făcut dovada existenței lui Dumnezeu.

În *Etica nicomabică*, Aristotel se întreabă dacă fericirea omului depinde de sine sau nu? Poți să fii fericit prin eforturile tale, învățând niște lucruri, formându-ți niște deprinderi sau nu? Dacă nu, de ce nu poți? Fiindcă nu vrea Dumnezeu sau nu ai noroc?

Aristotel spune că fericirea nu ține de noroc, pentru că fericirea este binele suprem, e ultimul scop, este un dar al zeilor pentru oameni. Să fii fericit în concepția lui Aristotel înseamnă să trăiești în acord cu virtutea, lucru valabil și în creștinism. Acesta continuă,

⁶ *Ibidem*, p. 60.

⁷ *Ibidem*, p. 86.

spunând că fericirea constă dintr-o anumită acțiune a omului, cea în care este implicat sufletește, și face trei afirmații:

- *întâmplările din viață sunt existența fericirii*, idee regăsită și la Isus Sirah, unde se spune: „A iubi viața înseamnă a iubi propria fericire” (Înțelepciunea lui Isus Sirah 4, 12);

- *principiile morale sunt mai stabile decât legile științei*;

- *un om bun, un caracter puternic poate trece peste întâmplările neplăcute ale vieții*. Acest lucru se regăsește și în Sfânta Scriptură, unde se spune: „Căci cu privire la Hristos, vouă vi s-a dat nu numai harul de a crede în El, ci să și suferiți pentru El” (Filipeni 1, 29), sau în „Fericiri” (Matei 5, 2-10), unde starea de fericire este bucuria în Domnul, bucuria comuniunii cu Dumnezeu, dincolo de constrângerile acestei vieți trecătoare. De aceea sunt „fericiți cei prigoniți pentru dreptate”, pentru că făgăduința este mare: „căci a lor este împărăția Cerurilor”. Sau „fericiți veți fi când vă vor ocări și vă vor prigoni și vor zice tot cuvântul rău împotriva voastră, mințind pentru mine. Bucurați-vă și vă veseliți, căci plata voastră este în ceruri...” (Matei 5, 10-11).

În *Etica nicomahică*, în capitolul al XII-lea, se face referire la conceptul de fericire în viziunea lui Aristotel: „...să vedem dacă fericirea se numără printre lucrurile demne de laudă sau mai degrabă printre cele demne de onoare, pentru că, evident, dintre simplele lucruri nu face parte. După cât se pare, tot ce e demn de laudă este lăudat, pentru că posedă o anume calitate, în relație cu ceva. Astfel, lăudăm pe omul drept și pe cel curajos și, în general, virtutea, datorită actelor și înfăptuirilor sale, iar pe omul viguros și pe cel agil și pe alții pentru că au o calitate înnăscută, spre ceva bun și desăvârșit”.

„Zeilor le atribuim fericirea absolută și, de asemenea, îi considerăm fericiți pe oamenii care se apropie cel mai mult de Divinitate”. Deci, omul nu este om cu adevărat decât în bucurie, așa cum un râu nu este râu decât prin izvorul lui, lucru ce reiese și de aici, dar mai ales din spusele profeților: „Veniți să ne bucurăm de Domnul și să strigăm lui Dumnezeu, Mântuitorul Nostru” (Ps. 94, 1) și „Bucurați-vă pururea în Domnul și iarăși zic: Bucurați-vă, că Domnul este aproape” (Filipeni 4, 4-5).

Așadar, după ce a pornit de la conceptul că „omul este o cetate”, Aristotel se apropie de o definiție creștină, raportând starea de fericire la Divinitate. Numai aici totul începe și se termină în bucurie,

în Hristos, așa cum au vestit profeții: „Iată, vă binevestesc bucurie mare, care va fi pentru tot poporul...” (Luca 2, 10) sau „...pe când îi binecuvânta, S-a despărțit de ei și S-a înălțat la cer. Iar ei, închinându-se Lui, s-au întors la Ierusalim cu bucurie mare” (Luca 24, 51-52).

Deci a te bucura deplin de ceea ce El este și a-I mulțumi pentru asta înseamnă să pui începutul unei mari lucrări omenești, pentru că nu există bucurie fără sfințenie, iar omul devine „un altar” (Sfântul Ioan Gură de Aur), un *microtheos* (Sfântul Grigorie de Nyssa).

Revenind la *Etica nicomabică*, din cele spuse reiese că „fericirea se numără printre bunurile demne de onoare și desăvârșite, iar principiul și cauza binelui le considerăm demne de a fi onorate și divine”.

În cartea a VIII-a și a IX-a sunt tratate aspecte ale prieteniei și iubirii, unde prietenia este considerată de Aristotel drept condiția necesară a fericirii, în care trăsătura acesteia este mai degrabă a iubi decât a fi iubit. „Dar se pare că prietenia constă mai mult în a iubi decât în a fi iubit. O dovedesc mamele a căror bucurie se află în a dărui iubirea. În consecință, cei care își iubesc prietenii proporțional cu meritele acestora sunt prieteni conștienți”⁸.

Omilia *Despre prietenie și dragoste* a Sfântului Ioan Gură de Aur face referire la valoarea imensă a investiției spirituale și valoarea umană a prieteniei adevărate: „Dacă iubești pe cel care te iubește, ți-ai primit răsplata, dar dacă iubești pe cel care nu te iubește, îți e dator Dumnezeu în locul aceluia. Dar în afară de aceasta, când te iubește cineva nu trebuie să-ți dai multă silință să-l iubești și tu. Când însă nu te iubește, ai nevoie de Dumnezeu”. În alt loc spune următoarele: „Pentru ce ești singur? Pentru ce nu-ți faci mulți prieteni? Pentru ce nu te faci creatorul dragostei? Pentru ce nu te faci izvorul prieteniei, cea mai mare laudă a virtuții?”.

„Acela ți-e prieten și om cu dragoste de tine care te laudă când ai săvârșit binele și te ceartă când ai făcut răul. Pe dușman nu-l primesc când mă laudă, dar pe prieten îl primesc și când mă ceartă. Iar așa cum mărturisește Scriptura, «mai vrednice de credință sunt rănilor prietenului, decât sărutările de bunăvoie ale dușmanilor» (Proverbe 27, 6)”.

⁸ Idem, *Etica nicomabică*, VIII, 8, 1159 a, 27, traducere de Stella Petecel, Editura IRI, București, 1998.

Acest lucru se regăsește și în Sfânta Scriptură, după cum reiese din Sfânta Evanghelie după Sfântul Apostol și Evanghelist Matei (22, 37.39-40): „Să iubești pe Domnul Dumnezeuul tău, cu toată inima ta, cu tot sufletul tău și cu tot cugetul tău [...]. Să iubești pe aproapele tău ca pe tine însuși. În aceste două porunci se cuprind toată Legea și proorocii”.

În *Retorica* sunt abordate mai multe teme, dintre care cele despre făptuirea binelui și a virtuților ocupă un loc important. Aristotel consideră binele ca fiind „ceva preferabil în sine și prin sine, lucru în numele căruia alegem un lucru”⁹.

De asemenea, despre bunuri spune că acestea sunt următoarele: fericirea – căci este un bun preferabil pentru el însuși, precum și autarhic –, dreptatea, curajul, cumpătarea și celelalte dispoziții, căci acestea sunt virtuțile sufletului¹⁰. Iar în alt loc, virtutea este facultatea de a fi binefăcător¹¹, idei regăsite și în Sfânta Scriptură: „Lepădând vrajba, pătimirea, află iubirea duhovnicească, ferește-te de rău și fă binele” (Psalmi 33,13), iar la I Ioan 4, 20-21 citim: „Această poruncă avem de la El, căci cine iubește pe Dumnezeu să iubească și pe fratele său”.

În *Metafizica*, Aristotel consideră că Dumnezeu este gândirea care Se gândește pe Sine, *primul motor nemișcat*, un Dumnezeu inclus în lume, nu răspândit în ea, cum spuneau stoicii, care erau panteiști. Grecii credeau în acest Dumnezeu, însă în creștinism lucrurile se schimbă, căci aici există credința într-un Dumnezeu Creator, transcendent în raport cu lumea și personal.

Aristotel, în *Metafizica*, îl are în atenție pe Thales, deținătorul unei idei ce vine mai de departe: „[...] oamenii străvechi, care au făcut primele încercări de explicație teologică-mitologică a lumii, au avut aceeași părere despre natură. Ei au arătat că lucrul pe care jurau zeii era apa. Dar cine jură, jură pe ce e mai respectabil și respectabil e ceea ce e mai vechi”¹². În încheierea referirii sale, Aristotel înclină să creadă că „deși e greu de stabilit, primordialitatea apei a fost cea mai primitivă și cea mai veche părere despre originea lucrurilor”¹³. Ca model explicativ, apa are în reprezentările cosmogonice demnitatea supremă.

⁹ Idem, *Retorica*, cap. VI, 1362 b, 15-20, Editura IRI, București, 2004, p. 119.

¹⁰ *Ibidem*, cap. VI, 1362 b, p. 120.

¹¹ *Ibidem*, cap. 9, 1366 b, 35, p. 139.

¹² Idem, *Metafizica*, Editura Paideea, București, 2004, p. 11.

¹³ *Ibidem*, p. 12.

În Vechiul Testament (Facerea 1, 2) se spune că „pământul era nelocuit și gol. Întuneric era deasupra adâncului și Duhul lui Dumnezeu Se purta deasupra apelor”. Astfel, în Vechiul Testament Duhul apare în lucrare într-un lent și tainic proces de creație, dând viață apelor primordiale.

Tema apei-receptacol are un rol important în cateheza sacramentală a Bisericii vechi. Așa cum mărturisește un vechi imn sirian, „Duhul Sfânt, Care la început Se purta deasupra apelor, le-a făcut pe acestea în stare să dea oameni duhovnicești și să zămislească în slavă fii Tatălui”¹⁴.

Religia nu pretinde niciodată să clarifice misterul omului, ea confirmă și adâncește acest mister. Dumnezeu despre care vorbește este un *Deus absconditus*¹⁵. Religia nu este un fel de teorie a lui Dumnezeu sau a omului, singurul răspuns pe care îl primim este acela al voinței lui Dumnezeu de a Se ascunde: *Vere tu es Deus absconditus* (Fericitul Augustin, *Confesiuni*, XIII, 3).

În concluzie, omul este un infinit în virtualitate, omul este făcut pentru infinit, dar nu este infinit în sine. Devine infinit în legătură cu Dumnezeu¹⁶, lucru de care și-a dat seama și Aristotel când afirmă în *Etica nicomabică*: „Feriți sunt oamenii care se apropie mai mult de Divinitate”.

De asemenea, o altă concluzie a eticii aristotelice este aceea că omul trebuie „să caute să immortalizeze pe cât este cu putință”¹⁷.

Această invitație ar putea părea eroică, dar ea nu are nimic din acea depășire nelegitimă a limitelor, pe care grecii o condamnau sub denumirea de *hybris*, de lipsa de măsură: această invitație presupune, într-adevăr, că omul nu este nemuritor prin natura lui și că nemurirea nu este pentru el altceva decât un ideal, acela al strădaniei adecvării progresive la un model divin care, în El Însuși, rămâne inaccesibil.

¹⁴ Boris Bobrinskoy, *Taina Preasfintei Treimi*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2005, p. 35.

¹⁵ Fericitul Augustin, *Confessiones (Mărturisiri)*, XII, 5, traducere și indice de prof. dr. Nicolae Barbu, introducere și note de pr. prof. dr. Ioan Rămureanu, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1994.

¹⁶ Pr. prof. dr. Dumitru Stăniloae, *Chipul nemuritor al lui Dumnezeu*, Editura Cristal, București, 2004, p. 35.

¹⁷ Aristotel, *Etica nicomabică...*, X, 7.

În realitate, în *Etica* sa, Aristotel consacră mai puțin spațiu descrierii acestui ideal, a cărui aproximare supremă este viața contemplativă, cât distanței ce ne separă de el și căilor efortului propriu uman pentru a încerca să o străbată. Descrierea aceasta este călăuzită, la nivelul ei, de conceptul de „natură”.

Orice activitate are ca scop binele agentului. Acest bine, care la om se cheamă fericire (*eudaimonia*), constă în realizarea naturii existentului care tinde spre el.

Natura omului, fără îndoială, fiindcă este punctul culminant al regnului animal, este cea care comportă cel mai mare grad de nedeterminare și de contingență în condițiile realizării sale. Cu cât scopul este mai înalt, cu atât este mai obositor efortul necesar pentru a se apropia sau chiar pentru a se menține în vecinătatea nivelului său, iar căderea riscă să fie mai adâncă. De aceea, voința omului, oricând precară și failibilă, are nevoie să fie educată. Pentru a înfăptui binele nu este de ajuns o intenție justă, ci mai trebuie un *habitus*, adică o „dispoziție dobândită” și, „pe cât posibil, ireversibilă a voinței” – altfel spus, o bună deprindere; pe aceasta Aristotel o numește „virtute”. *Virtute* este o natură secundară care, prin constanța ei relativă, trebuie să suplinească lipsurile primei naturi, ajutând-o astfel să se realizeze. Între virtuți, dintre care unele sunt propriu-zis morale, iar altele sunt „intelectuale”, un loc deosebit se cuvine acordat înțelepciunii practice (*phronesis*), virtutea bune deliberări care, între cele două extreme, a lipsei de măsură și a inerției, trebuie să deosebească de fiecare dată unde este mijlocul just, combinația optimă a ceea ce este de dorit cu posibilul.

Aristotel trebuie apreciat, așadar, și pentru că a afirmat cel dintâi că acțiunea practică, departe de a fi un corolar al științei, are propria ei raționalitate: o articulare de temeieri, care determină o înclinare și nu o necesitate, și al căror scop nu este raționalul (*logikon*), ci rezonabilul (*eulogon*)¹⁸.

¹⁸ Grigore Spermezan, *op. cit.*, pp. 380-385.

Divinity in Aristotelian work – a Christian perspective

Conf. Ph.D. Maria-Carmen BOLOCAN

In Aristotle's conception, the most precious gift of man is the act of thinking, believed to be the contemplation of the truth. Exercising reason is a thorough virtue. As long as the soul is the primary entity, and its essence is thinking, it means that there is a relationship of the soul with the Divinity.

Man is infinite in virtuality but it is not infinite in himself. He becomes infinite in his relationship with God: „blessed are the people who come closer to the Divinity” (Nicomachean Ethics).

In Metaphysics, Aristotle considers that God is the thinking that thinks Himself, the first unmoved generator, a God included in the world, not a God spread in the world as the stoics believed. In Christianity, however, there is the faith in a Creator God, transcendent in relationship with the world, and also Personal.